

različitih autora vezani uz povjest samoga mjesta. Lektorate su vodili: prof. Tonći Maleš (Privatna klasična gimnazija u Zagrebu) – *Bribir i Skradin u davnim zapisima*, te prof. Inge Šegvić – Belamarić (I. gimnazija, Split) – *Hermolaj Barbaro i Plinijevo djelo; Bribirskih Zrinskih*; dr. Ante Birin (Hrvatski institut za povijest) – *I. Lučić i rod Šubića*; dr. Damir Karbić (Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti) – *Iz obiteljske povijesti Šubića Bribirskih*.

Osobito smo dobro surađivali s Franjevačkim novicijatom na Visovcu i gvardijanom fra. Žarkom Maretićem koji nam je omogućio održavanje prvog lektorata u prostorijama samostana i rado dopustio da mu nazoče i mladi fratri iz samostana. Ostali su se lektorati držali na samoj Glavici i u prostorijama Župnog dvora u Skradinu. U sklopu seminara održano je i cjelodnevno studijsko putovanje u Burnum (Ivoševci) i Aseriju (Podgrađe kod Benkovca), a posjetili smo i knjižnicu samostana franjevac konventualaca u Šibeniku..

Sudionici su u grupama pisali i eseje. Najboljim je proglašen esej *Mjesta gdje se čuva povijesno pamćenje* koji su napisali Anamarija Vargović i Filip Vuković iz Privatne klasične gimnazije. Oduševljeni gostoprimstvom i ljubaznošću domaćina i iznimnim uspjehom seminara želimo mu jednako uspješan i nastavak rada. ἀγαθῆ τύχη.

Inga Fröbe Naprta

Cipar – Afroditin otok

Javljaajući se na natječaj za Europsku radionicu i seminar za profesore starogrčkog jezika u organizaciji Vijeća Europe, Ministarstva kulture i obrazovanja i Pedagoškog instituta Republike Cipar sumnjala sam u pozitivan odgovor. Na moje veliko veselje i zaprepaštenje provela sam nezaboravnih tjedan dana u gradiću Pafosu na jugozapadu Cipra razmjenjujući iskustva sa sudionicima iz različitih zemalja.

Tema 9. seminara koji se održao u Paphosu od 18.-22. travnja 2005. bila je: "Poučavanje starogrčkog jezika i civilizacije – sudjelovanje u aktivnostima grada – polisa kao čin demokratske građanske samosvjesti, starogrčki jezik kao sredstvo stjecanja demokratskog identiteta u današnjoj Europi". Moja je dužnost bila pripremiti i održati prezentaciju kojom ću predstaviti hrvatske helenofile i ukratko opisati položaj starogrčkog jezika u našim školama.

Kratka izlaganja "novih" sudionika i moje izlaganje nisu ostala nezapažena iako su održana na kraju drugog dana seminara u kasnim večernjim satima. Ciparski Grci, a i Grci iz matice zemlje veselili su se pozdravu koji sam im uputila na novogrčkom jeziku i mojoj rečenici kojom sam naglasila da smo vjekovno povezani morem. Kad sam im opisala tijek kolonizacije naše obale i spomenula naš Hvar, Trogir ... bili su više nego oduševljeni. Dok su neki profesori znali o čemu govorim ostali su živo komentirajući gledali u mene s nevjericom. Ubrzo se proširilo da sam Kroatisa s germanskim korijenima i da se u Hrvatskoj nastava starogrčkog jezika odvija u daleko većem broju sati negoli u ostalim europskim zemljama. Budući da smo kolega Bugarin prof. Svetoslav Živkov i ja nesmetano čavrljali (on na bugarskom, a ja na materinjem jeziku) bili smo još veća atrakcija. Moram napomenuti da su svi "novi" sudionici (njih 8) bili iz zemalja Europske Unije, čak i Bugarin premda je Bugarska tada bila kandidat za članstvo. Većinom su to bili Španjolci, jedan Belgijanac, Njemica, Bugarin i ja. Dok su Španjolci i Bugarin perfektno govorili novogrčki, Belgijanac i ja poznavali osnovnu konverzaciju, Njemica nas je zavidno slušala. Naime novogrčki i starogrčki jezik su u Njemačkoj (točnije u Bavarskoj) u potpunosti zapostavljeni, a i latinski kojeg predaje prof. Markoff u sve je težem položaju. S nostalgijom je pripovijedala o vremenima kad su djeca željela učiti starogrčki jezik. Situacija u Belgiji nije ništa bolja, a zanimljiv je bio podatak da starogrčki najlakše i vrlo rado uče mali Kurdi koji kao prognanici žive diljem Belgije. Nastava starogrčkog jezika i civilizacije na Cipru i broj učenika koji uče starogrčki u stalnom je padu (1980. godine

bilo ih je samo 7%). Profesora starogrčkog jezika i civilizacije trenutno je na otoku oko 3000.

Seminar

Nakon svečanog otvaranja, kratkog scenskog nastupa učenika srednje škole Arhiepiskop Makarije* i niza pozdravnih govora krenula su predavanja, a prvo "Polis i civilizacija" održala je predsjednica Vijeća Europe dr Eleni Glykantzí – Arveler, kojim nas je uvela u raspravu ističući koliko je za duševnu egzistenciju naroda značajno da svaki pojedini građanin njeguje svoju kulturnu i povijesnu baštinu. Prvog dana su izlagači uglavnom bili profesori s Odsjeka za klasičnu filologiju Sveučilišta na Cipru ili profesori s Pedagoškog instituta, a sve je bilo začinjeno kratkim nastupima srednjoškolaca iz Nikozije i Limasola.

Drugi smo dan uživali u različitim predavanjima poput "Aristotel i europski identitet" profesora Maria Jose – Martin Velasco sa španjolskog Sveučilišta u Santiago de Compostella ili Edukacija za demokratsko društvo i ljudska prava profesora Mavridesa, koordinatora programa, što me nakon povratka u Hrvatsku i ponukalo da napravim radionicu u okviru HNOS-a u osnovnim školama pod naslovom "Odgovori i obrazovanje za ljudska prava – usporedba antičkog i suvremenog modela". Najzanimljivije je bilo predavanje profesora Mikrojanakisa s Odsjeka za povijest i arheologiju Sveučilišta u Ateni na temu "Tukidid – avantura u Europsku Uniju". Svojom teatralnošću i duhovitošću plijenio je najviše pažnje, a prof. Markoff i mene dopala je čast da sudjelujemo u njegovoj radionici. Dok su sva predavanja imala i prevoditelje radionica nije te nam je bilo gotovo nemoguće pratiti nevjerojatno brzu i živu grčku komunikaciju. Neizostavni dio seminara bili su scenski nastupi djece iz gimnazija u Limasolu, Nikoziji i Larnaki. U otvorenoj raspravi nakon svakog dana seminara pljuštala su različita pitanja vezana uz nastanak demokracije i polisa, o demokratskim institucijama nekoć i danas, a često su spominjani termini *ιστορία* i *ισονομία* kojima se za opis demokracije poslužio Herodot. Trećeg dana su nas posebno iznenadili Aristidovim Ostrakizmom i Sofoklovom Antigonom koje su predvečer uprizorili u Antičkom pafskom kazalištu smještenom na arheološkom lokalitetu s prekrasnim pogledom na osvijetljeni grad. Bilo je interesantno slušati starogrčki na novogrčkom jeziku. Moram reći da je predstava bila izvrsna ali da predstave koje izvode naši učenici za njima nimalo ne zaostaju. Imali smo priliku odslušati i jedan školski sat na kojem su djeca prevodila Tukidida. Tada su nam objasnili da djeca imaju na izbor dvije razine učenja starogrčkog jezika: teža razina sastoji se od prevodenja teksta i uspoređivanja starogrčkog i novogrčkog jezika u morfologiji i sintaksi, a lakša razina odnosi se isključivo na prijevod bez studioznog pristupa tekstu i s puno manje gramatiziranja.

Cijeli seminar protekao je u ozračju prožetom ciparskom situacijom i njihovom težnjom za konačnim ujedinjenjem otoka.

Nakon cjelodnevnih predavanja, obilne i nestvarno dobre hrane (tako su valjda izgledale gozbe bogova!), pogotovo morskih plodova, zadnji dan seminara razgledali smo Muzej mikenske kulture, Kraljevske grobnice iz 4. st. pr. Kr. i pafske mozaike.

Petog dana boravka obišli smo Svetište Afrodite** i lokalni muzej u Palepafosu te se autobusom uputili prema glavnom gradu Nikoziji (Lefkoziji), a putem smo stali uz Petra tou Romiou, mjesto gdje je iz pjene rođena Afrodita, niz stijena različite veličine razbacanih u moru pored predivne pješčane plaže. Prema legendi to su dijelovi školjke iz koje je izronila sama božica Afrodita, a ljepota netaknute prirode i prizor koji oduzima dah s pravom to mogu opravdati. Nakon toga posjetili smo i Staro kraljevstvo u Kuriju iz 12. st. pr. Kr. (pored Limasola) s predivnim kazalištem iz rimskog perioda (2. st. pr. Kr.) i pogledom na prekrasnu pješčanu plažu usred Britanske vojne baze Akrotiri-Episkopi. Na istočnom djelu otoka postoji i druga britanska vojna baza Dekelia, a navodno su iz njih polijetali zrakoplovi koji su bombardirali Irak. Taj je arheološki lokalitet najveći na otoku, a osim kazališta otkrivene su i terme iz 5. st. pr. Kr. s krasnim mozaicima (Ahilej na Skiru među Likomedovim kćerima prurušen u djevojku), stadion i Apolonov hram.

Nakon ručka u starom gradu Nikoziji posjetili smo Muzej bizantske umjetnosti, crkvu sv. Ivana i Grobove heroja iz antikolonijalnog rata 1955.-1959. Nakon posjeta Ciparskom arheološkom muzeju s bogatim nalazima iz gradića Enkomi – najpoznatiji izložak je tzv. Rogati bog – oko 50 cm visoki brončani kipić iz 12. st. pr. Kr., nalazima iz Starog kraljevstva u Kuriju – najpoznatiji izložak je pozlaćeni skeptar s dva orla iz 11. st. pr. Kr. neki su sudionici iz Nikozije krenuli prema svojoj domovini, a neki su se uputili u Larnaku, grad na jugoistočnoj obali Cipra, prepun ruskih turista.

Bilo bi neumjesno ne spomenuti ciparsko gostoprimstvo i istaknuti da su bili sjajni domaćini i organizatori na čemu sam im duboko zahvalna.

Svetište Afrodite – Afrodita

Prvi spomen Afroditina imena nalazimo u 8. st. pr. Kr kod Homera. koji ju naziva *Ἀφροδίτη* ili *Κύπρις* i u Hesioda koji ju naziva *Ἀφροδίτη* ili *Κυπρογενής*. Ime joj je vjerojatno grčka adaptacija semitskog Istar (asirsko-babilonska boginja) ili Astarta (sirijsko-fenička boginja), a očito je malozijsko i njeno podrijetlo. Opće je poznato da je ona *ἔξ ἀφροῦ δουμένη* ili rođena iz

*Arhiepiskop Makarije, ciparski politički i vjerski vođa, zagovornik priključenja Cipra matici Grčkoj (ἑνωσις), vođa protubritanskog pokreta i prvi predsjednik ciparske Republike (1960.)

morske pjene, ali je Ciprani kao Afroditu poznaju tek od 4. st. pr. Kr. Prema natpisima ona je na Cipru prvotno bila Ἄνασσα ili gospodarica, Παφία ili Pafjanka, Γολγία ili Golgijska (prema gradu Golgo) i jednostavno ἡ θεός ili božica.

Od ostalih epiteta poznati su:

- Κυπρογενής – Rođena na Cipru
- Κύπρις – Cipranka
- Πόντια Κύπρου – Gospodarica Cipra
- Ἀκραία – Božica na visu/tvrđavi
- Ἐϊναλία / Ποντία – Morska
- Οὐρανία – Nebeska
- Πάνδημος – Božica čitavog naroda
- Ἐγχειος – Naoružana
- Ἀφρογενεία – Rođena iz morske pjene
- Κυθήρεια – S otoka Kitere – Kiterka
- Ἀδωναία – Tužna
- Ἐλεήμων – Milostiva
- Χρυσοσιέφανος – Zlatnim vijencem ovjenčana
- Κουροτρόφος – Zaštitnica mladića
- Ἀφρόδιτος – Muška Afrodita

Pafski kralj Pigmalion izdjeljao je Afroditin kip od bjelokosti u koji se odmah zaljubio. Obilato ga je darivao, ukrašavao nakitom i odjevaio. Afrodita je prekrasni kip oživjela i rodila se djevojka Pafa, Pigmalionova žena. Po njihovom sinu Pafu dobio je ime grad Pafos, a njegov utemeljitelj bio je Pafov sin Kinira.

Kinira je bio poznati pafski kralj, muzičar i izumitelj metalurgije, poznat po ljepoti i bogatstvu, njen omiljeni svećenik. Jedna od njegovih kćeri Mira (Mirta ili Smyrna) smrtno je uvrijedila božicu, a ova ju je navela da se zaljubi u vlastita oca. Kad joj je otac počeo uzvraćati ljubav djevojku je u mirtu – stablo koje plače pretvorila sama božica. Iz tog drveta rođen je njen sin i brat Adonis, ljubimac boginje Afrodite.

Povijest Cipra

Afroditin otok smješten je na raskrižju triju kontinenata i treći je po veličini u Mediteranu (iza Sicilije i Malte). Samo je 75 km udaljen od Turske, oko 90 km od Sirije, oko 400 km od Egipta, a 800 km od Grčke. Preko tisuću godina njegovao je i razvijao vlastitu kulturu i civilizaciju, ali je kao mjesto dodira različitih civilizacija (kretsko-mikenska, fenička, grčka, egipatska...) asimilirao i njihove utjecaje.

Na Cipru živi oko 800 000 stanovnika od toga oko 81% ciparskih Grka, 11% ciparskih Turaka, oko 8 % stanovnika – radnika s privremenim boravkom.

Zbog izuzetnog geostrateškog položaja i ekonomskog značaja bio je meta različitih osvajača.

Prvi tragovi civilizacije datiraju 11 000 g. pr. Kr.

Otkriće bakra u eneolitu pridonijelo je značajnom ekonomskom i trgovačkom razvoju Cipra već krajem 4. i početkom 3. tisućljeća pr. Kr. On postaje metalurško središte jer se bakru počeo dodavati arsen te je počela izrada čvršćeg oružja, nakita i oružja od tzv. "arsenske bronce".

Od 13. – 11. st. pr. Kr. Cipar su naseljavali mikenski Grci što se pretpostavlja na temelju nalaza kasno-mikenske keramike, antropomorfnih figura mikenskog tipa i dr. Današnji moderni gradić ENKOMI u blizini Famaguste postao je centrom novih doseljenika. U 13. st. kad je bio na vrhuncu moći bio je najznačajniji trgovački i metalurški centar u istočnom dijelu Mediterana. Krajem 11. st. pr. Kr. život je u gradu zamro vjerojatno uslijed jakog potresa i Velike seobe naroda. Tijekom tog perioda Ciprani su koristili ciparski silabar derivaciju kretskog Lineara A, sada poznatog kao ciparsko-minojsko pismo.

Sljedeći doseljenici bili su Feničani i do sredine 4. st. pr. Kr. dominirali su centralnim dijelom Cipra. Od 525. otokom su vladali Perzijanci, a samo je nakratko Cipar bio nezavisan kad je njime vladao Euagora, kralj grada SALAMINE, poznat po tome što je prijateljevao s Atenjanima i primio na otok mnoge atenske prognanike pri kraju Peloponeskih ratova. To ga je njegovo gostoprimstvo dovelo do sukoba s Perzijancima. Grad Salaminu (na istočnoj obali Cipra) osnovao je poslije Trojanskog rata Teukro, Telamonov sin, kralj otoka Salamine. U tom su gradu započeli i završili Grčko – perzijski ratovi. Naime 498. pr. Kr. Perzijanci su tu porazili sudionike Jonskog ustanka, a 450. pr. Kr. Atenjani su svladali perzijsku mornaricu. poznato je i da je 449. pr. Kr. na Cipru potpisan mirovni ugovor između Grka i Perzijanaca. Status ciparske metropole grad je izgubio dolaskom Rimljana na vlast (58.pr.Kr.).

**djelić podataka o Afroditi u neznatno preoblikovanoj verziji s promidžbenog materijala arheološkog lokaliteta Palepafos-Kuklia

Tada je cijeli Cipar postao sastavni dio Rimske provincije Kilikije. Današnji ostaci su iz helenističko – rimskog perioda, a izvrsno je očuvano kazalište, agora i gimnazij.

U kasnom 4. st. pr. Kr. otok su zauzeli Ptolomejevići i njime vladali sljedeća dva stoljeća. U tom periodu i za vladavine Rimljana (58. pr. Kr.- 330. po Kr.) centar religijskog i kulturnog života otoka bilo je Svetište Afrodite pafske. Novi Pafos ili Kato Pafos osnovan je u 4. st. pr. Kr., a Stari **PAFOS** ili Palepafos već u 8. st. pr. Kr. U njemu se nalazi najpoznatiji Afroditin hram u antici čiji su ostaci iz rimskog perioda. Tu je pronađena i njena kulturna statua.

Za širenje kršćanstva na otoku zaslužni su sv. Pavao i sv. Barnaba, stanovnik Salamine i osnivač ciparske crkve.

Od 4. st. po Kr. Cipar postaje provincijom Bizantskog carstva, a iz tog vremena su i najljepši spomenici arhitekture i umjetnosti.

Tijekom križarskih ratova osvojio ga je Richard the Lion-Heart (Richard lavljeg-srca) zauzevši Limasol, danas najznačajniju trgovačka luka i drugi grad po veličini. Kasnije su otokom vladali različiti osvajači između ostalog i Mlečani.

Od 1571. otok je pod vlašću Otomanskog carstva i to je period naseljavanja brojnog turskog stanovništva (posebice vojnog).

Od 1878. otokom upravlja Velika Britanija. Tijekom britanske vladavine ciparski Grci i Turci živjeli su u miru i toleranciji. Nakon dugih i bezuspješnih političkih i diplomatskih pregovora ciparski Grci su se pobunili (1955. - 1959.) protiv kolonijalne sile tražeći ujedinjenje s Grčkom, a Britanci su kao uzvratni udarac promovirali ideju podjele otoka. Turska je počela sve više podupirati vođe ciparskih Turaka koji su zahtijevali nezavisnost. Nastala je organizacija TMT (teroristička organizacija ciparskih Turaka) koja je počela izazivati incidente. Sukobi su prestali, a Cipar je postao nezavisna Republika 1960. sporazumom London-Zürich između V. Britanije, Grčke i Turske.

Ciparski Turci dobili su mnoge ovlasti: 30 % mjesta u javnim službama, 40 % u policiji i vojsci. Zbog prava veta koje su imali njihovi poslanici u Vladi arhiepiskop Makarije, tadašnji predsjednik Cipra, zatražio je amandmane na Ustav. Turci su to odbili i nastala je ustavna kriza. Nemiri i nestabilnost zemlje trajali su do 1974., a tada je započela turska invazija sa mora i zraka potaknuta dolaskom na vlast grčke hunte (i u Grčkoj i na Cipru). Iako je demokratska vlada uspjela poraziti huntu Turska je nastavila svoju agresiju i osvojila najbogatiji sjeverni dio otoka, četvrtina ljudi je raseljena, a na tisuće je ljudi uključujući i civile ubijeno i nestalo bez traga. Turci su počeli stanovništvom iz Anatolije (115 000 ljudi) naseljavati okupirani dio otoka kako bi

izmijenili demografsku sliku i u tome i uspjeli. Zanimljivo je da je autohtono stanovništvo turskog podrijetla emigriralo te se broj od 18% stanovnika smanjio na 11%.

Bezuspješni pregovori pod vodstvom UN-a rezultirali su stvaranjem Turske Republike Sjeverni Cipar 1983.

U svibnju 2004.g. Cipar je postao članicom EU, ali bez ostvarenog cilja da u EU uđe kao jedinstven otok.